videtur præ ſe ferre, iam ante initium diabolum homicidam fuiſſe, nõ animaduertentes ἦν, *erat*, pro fuit, poſitum eſſe, quemadmodum idem noſter interpres alibi reddidit, 1. Ioannis 1.1. Fingamus ergo hoc loco vertiſſe, Ille homicida fuit ab initio, nihil vtique difficultatis eſſet. Alij ad ipſum diabolum initium retulerunt, eũm, ex quo factus eſt, homicidam fuiſſe, quomodo Manichæi, Priſcillianiſtæ, & quicunque alij aut à malo principio, vt illi; aut ab ipſo Deo, vt nonnulli olim angelos malos, malos natura ſua, atque origine eſſe dixerunt, interpretarentur neceſſe erat.

Sup. c. 1. 3. Geneſ. 1. 31. Sed ea hæreſis vno refutatur verbo, *Omnia per ipſum facta ſunt*, &, *vidit Deus cuncta, quæ fecerat, & erant valde bona.* Origenes, & Auguſtinus hoc loco, & libr. 11. de Geneſ. ad litteram, cap. 16. & libro 11. de Ciuitat. cap. B 13. Beda, & Rupertus ad initium hominis referunt, quaſi dicat, *homicida erat ab initio*, id eſt, ex quo homo *Tract. 42.* eſſe cœpit, quem poſſet occidere. *Ex illo*, inquit Auguſtinus, *illi homicida, ex quo potuit fieri homicidium; & ex illo potuit fieri homicidium, ex quo factus eſt homo. Non enim poſſet occidi homo, niſi prius fieret homo.* Alij mundi principium intelligunt, quibus ideo meam potius ſententiam adſcribo, quod phraſis ſcripturę ſit mundi originem abſolute initium appellare.

Mundi origo in ſcriptura initium vocari ſolita.

In principio erat verbum. *Quod fuit ab initio, antequam quicquam faceret à principio; & antequam terra fieret. Ab initio, & ante ſæcula creata ſum.* Atque hoc ſenſu reddidit Nonnus. Sed non eſt exiſtimandum nomen initij hoc loco punctũ temporis ſignificare, quo primum factus eſt mundus: C ſed totum illud dierum ſpatium, quo factus, & ornatus eſt: ſub illud enim initiũ homo diabolo ſuggerente peccauit. Itaque vere dictum eſt, *ille homicida erat ab initio.*

Sup. c. 1. 1. 1 epiſ. Ioan. c. 1. 1. Prou. 8. 22. 23. Eccl. 24. 14.

Quomodo diabolus homicida vocatur.

Quomodo dicatur homicida, alia eſt quæſtio. Auguſtinus lib. 2. contra litteras Petil. cap. 13. auctor eſt Petilianum, neſcio an omnes etiam Pelagianos, legiſſe, *Ille accuſator erat ab initio*, quam lectionem Auguſtinus reprehendit. Homicidam autem diabolum fuiſſe, & idem Auguſtinus, & Beda, & Hieronymus, aut quiſquis auctor ille eſt comment. in librum Iob. capit. 14. de ſpirituali intelligunt homicidio, quo diabolus primos occidit parentes, dum eos ad peccandum induxit. Peccatum enim mors animæ eſt. Alij interpretantur de vera morte corporis. Quorum diuerſæ quoque ſententiæ ſunt. Rupertus putat homicidam appellari, quia iam inde ab initio conatus eſt Chriſtum occidere, cum enim dixit, *In cœlum conſcendam, & ſimilis ero altiſſimo*, filio Deo inuidiſſe, & eum quodammodo occidere cœpiſſe, perfeciſſe vero poſtea per Iudæos eius necem. Propterea dixiſſe Chriſtũ, *& deſideria patris veſtri vultis facere.*

Iſa. 14. 13. 14.

Coacta videtur interpretatio. Alij dicũt homicidam vocatum eſſe, quia primum primis illis parentibus per peccatum, deinde omnibus hominibus cauſa fuit, vt etiam corpore morerentur, & Cain ad necem fratris incitauit: ſic Theodorus Heracleenſ. & Euthym. Atque hic ſenſus mihi placet: niſi quod de morte Cain non intelligo, quia etſi credendum eſt illum ad cędem fratris ſui à diabolo incitatum fuiſſe: tamen id Scriptura non dicit; & videtur Chriſtus ad aliquod diaboli factum alludere, quod conſignatum ſacris litteris ſit. Vt autem ad mortem corporis primorum parentum hoc referam, in quam propter peccatum incurrerunt, hæc me ratio mouet, quod cùm Chriſtus dicit, *Et deſideria patris veſtri vultis facere*, ſignificet eos velle ſeipſum occidere, non ſpiritualiter, ſed corporaliter: quare & cum dicit, *Ille homicida erat ab initio*, non ſolum ſpiritualem, verũ corporalem etiam homicidam intelligere credendũ eſt. Quanquam illam ipſam corporis mortem non per vulnus corporis, ſed animæ intulit, &, vt Auguſt. ait, *Non gladio armatus, non ferro accinctus ad hominem venit; verbum malum ſeminauit, & occidit*, & libro 2. contra litteras Petil. c. 13. *Quærimus vnde diabolus fuerit homicida ab initio, & inuenimus, quod primũ hominem occiderit, non gladium ſtringendo, aut aliquam vim corporaliter infligendo, ſed perſuadendo peccatum, & à paradiſi felicitate deijciendo.*

Tract. 42.

Auctor qq. veteris, nouiq; teſtamenti, quæ falſo Auguſtino tribuuntur qu. 90. & 98. non diabolum, ſed Cain ab initio homicidam fuiſſe intelligit, quod ne refutare quidem opus eſt.

Et in veritate non ſtetit, quia non eſt veritas in eo.] Diſceptatur inter interpretes, quid hoc loco Chriſtus veritatem appellet. Sunt qui naturam ipſam integram, & rectam, qua omnes angeli à Deo conditi ſunt, veritatem vocari putent Hebraico idiomate תמימה id eſt B perfectionem rectitudinem, vt ita dicam; ſicut Iob c. 2. 3. vocatur איש תם וישר vir perfectus, aut integer, & rectus, id eſt retinens veram adhuc virtutẽ, ac ſimplicitatem, nondum vitiis corruptus, nondum adulteratus, *vere*, inquit, *Iſraëlita, in quo dolus eſt*: ea enim *Sup. 1. 47.* naturæ perfectio, atque integritas veritas appellatur: ſicut verum vocamus aurum, quod perfectum, quod non adulterinum eſt. In ea igitur integritate naturæ, atque voluntatis, qua diabolus à Deo factus fuerat, non permanſiſſe; hoc eſſe non ſtetiſſe in veritate, quẽadmodum Iudas verſu 6. explicare videtur, *Angelos*, inquit, *qui non ſeruauerunt ſuum principatum, ſed dereliquerunt ſuum domicilium, in iudicium magni diei vinculis æternis ſub caligine reſeruauit*, ſic videtur Euthymius intellexiſſe, & Auguſtinus libr. 11. de ciuitate c. 13. & Leo C ſer. 10. de Quadrageſ. & epiſtola 63. cap. 6. Quam interpretationem propterea non recipio, quia de veritate, quæ in loquendo conſiſtit, hic agi manifeſtum eſt, *Cum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur, quia mẽdax eſt, & pater eius.* Multo maxima auctorum pars hoc de verbis illis interpretatur, quæ diabolus Heuæ dixit, *Eritis ſicut Dij ſcientes bonum & malum*, quibus verbis *Geneſ. 3. 5.* ſine dubio mentitus eſt: coniungi igitur mendacium cum homicidio, quod vno, eodemque tempore patrauit. Sic Irenæus libro 5. cap. 25. Ammonius, Chryſoſtomus, Leontius, Theophylactus. Si vtramque coniunxeris expoſitionem, verum meo iudicio ſenſum expreſſeris.

Quomodo diabolus in veritate non ſtetit.

Nam de ſola natura hoc intelligi non D poſſe modo docuimus: non poſſe autem de ſola in loquendo intelligi veritate, hinc probari poteſt, quod cum Chriſtus dicit in veritate non ſtetiſſe, haud obſcure indicet veritatem aliquando, priuſquam mentiri inciperet, locutum fuiſſe. Quid autem locutus eſſet veri prius, quam Heuæ diceret, *Eritis ſicut Dij*, non inuenimus: niſi illud quis verum fuiſſe dicat, *Similis ero altiſſimo*, quod non de diabolo, ſed de Rege Babylonis, intelligendum eſſe perſpicuum eſt. *Iſai. 14. 14.* Nam quod Heracleon teſte Origine dicebat non ſtetiſſe in veritate, quia numquam in illa fuit, vtpote malus à malo factus auctore, ſupra cùm Manichæorum, & Priſcillianiſtarum errore refutauimus. Dicitur ergo non ſtetiſſe, id eſt non perſeueraſſe in veritate, non E quod ante quidquam veri locutus fuerit, ſed quod eiuſmodi à Deo factus, vt ſi loquendum in illo primo ſtatu, quo fuit ante peccatum, illi fuiſſet, vera locutus eſſet. Poſt peccatum & mendax, & ſeductor, & homicida, & quidquid nunc mali habet, factus eſt. Hoc ergo eſt, *in veritate non ſtetit.* Nam Origenis, Auguſtini, Bedæ, & Ruperti interpretationem, qui in veritate, id eſt in Chriſto non ſtetiſſe dicere videntur, neſcio an quiſquam probaturus ait.

Quia non eſt veritas in eo.] Mirum quantopere vna illa dictio, *quia*, multos, præſertim Auguſtinum, Bedã & Rupertum vexauerit interpretes. Qualis hęc ſit, quę reddi videtur ratio, quarè diabolus in veritate nõ ſteterit, *quia veritas*, inquit, *in eo non eſt.* Res ita expediri poteſt:

poteſt: dictio, *quia* non cauſam, ſed effectum, & indicium ſignificat, vt in ſimili exemplo ſupra verſu. 29. docuimus.

Quia, non cauſam ſed effectum ſignificat.

Itaque ſenſus eſt, inde conſtare in veritate eum non perſeueraſſe, quia nulla nunc *eſt veritas in eo*, ſed totus quantus eſt, *mendax eſt, & pater eius.* Perueſtigauit tandem hunc ſenſum D. Auguſtinus, libro 11. de Ciuit. ca. 14. *Subiecit*, inquit, *indicium, quaſi quæſiſſemus, vnde oſtendatur, quod in veritate non ſteterit, atq; ait, Quia non eſt veritas in eo. Eſſet autem in eo, ſi in illa ſtetiſſet. Locutione autem dictum eſt minus vſitata. Sic enim videtur ſonare, in veritate non ſtetit, quia non eſt veritas in eo, tanquam ea ſit cauſa, vt in veritate non ſteterit, quod in eo veritas non ſit, cum potius ea ſit cauſa, vt in eo veritas non ſit, quod in veritate non ſtetit. Sed iſta locutio eſt & in pſalmo, vbi ait, Ego* *Pſal. 16. 6.* *clamaui, quoniam exaudiſti me Deus. Cum dicendum fuiſſe videatur, Exaudiſti me Deus, quoniam clamaui. Sed cum dixiſſet, Ego clamaui, tanquam ab eo quæreretur, vnde ſe clamaſſe monſtraret, ab effectu exauditionis Dei, clamoris ſui oſtendit affectum, tanquam diceret, Hinc oſtendo clamaſſe me, quoniam exaudiſti me.* Recte igitur ex hoc loco Theologi collegerunt angelos in gratia creatos fuiſſe.

Cum loquitur mendacium ex propriis loquitur.] Admirabilis eſt Eucherii in hunc locum interpretatio in qq. in Ioannem, refert hoc non ad Diabolum, ſed ad Iudæos, quaſi dicat Chriſtus, cum loquitur mẽdacium, vnuſquiſq; veſtrum, ex propriis loquitur, id eſt ex iis, quæ à patre ſuo diabolo velut hæreditate accepit: quod plane violentum videtur. Non dubium igitur eſt, quia de Diabolo hoc dictum ſit, quemadmodum alij omnes auctores ſentiunt, ſed quæritur à nonnullis, quid ſit *ex propriis* loqui?

Quid eſt ex propriis loqui mendacium.

Hic etiam Epiphanij opinio ſingularis eſt, qui cum hoc de Diabolo dictum putet, tamen Iudam exiſtimat Diabolum appellari, vt ſupra ex hæreſ. 38. & 40. recitauimus. Itaque interpretatur Diabolum, id eſt Iudam ex propriis loqui, id eſt ex iis, quæ à patre ſuo Diabolo quaſi hæreditate accepiſſet. Atqui hoc ipſum eſt vt recte notat Auguſtinus, nõ ex propriis loqui, loqui ex iis, quę acceperis ab alio. Manichæi, vt idem indicat Auguſtinus, interpretabãtur ex propriis, id eſt natura ſua, eſſe enim natura malum. Sed hoc ſatis, ſuperque ſupra refutatum eſt. Recepta fere omnium auctorum interpretatio eſt, *cum mendacium loquitur*, *ex propriis* loqui, id eſt propria vti inuentione, nec enim ipſum quiſquam mentiri docuit, ipſe vero docuit mentiri alios, quicunq; mẽtiuntur, ipſum enim primum auctorem fuiſſe mendacii. Sic Origenes, Auguſt. Chryſoſt. Ammonius, Theodor. Mopſueſt. Leontius, Beda, Theophylact. Rupertus, Euthym.

Origenis expoſitio optima.

Placet mihi quod Origenes indicat, voluiſſe Chriſtum his verbis ſignificare Diabolum, cum quidquid habet boni à Deo acceperit, mendacium tamen non à Deo accepiſſe, ſed ipſum per ſe illud excogitaſſe. Hærent alii in illis verbis, *Cum loquitur mendacium*, quaſi aliquando non mendacium loquatur. Rupertus exiſtimat hunc eſſe ſenſum, cum *loquitur mendacium*, id eſt mendacium, quod ſemper loquitur, *ex propriis loquitur.* Eodemq; modo videtur Origenes exponere. Sed neſcio an verba eam expoſitionem ferre poſſint. Certe cum dæmones clamabãt Chriſtum filium eſſe Dei, non mentiebantur. Nam vt concedamus, quod non video quomodo probari poſſit, eos id fallendi animo dixiſſe, tamen ſi proprie loqui volumus, verum fallendi animo dicere non eſt mentiri, & cum ſpiritus ille malus dicit, 3. Reg. 22. 22. *Ero ſpiritus mendax in ore omnium prophetarum eius*, indicat non ſemper ſe ſpiritum mendacem eſſe, id eſt non ſemper mentiri, quamuis ſemper ſpiritus mendax appelletur, quia ſemper ad mentiendum paratus eſt, & plerumque mentitur.

Mar. 1. 24. 34. & Luc. 4. 34. 41.

Quia mendax eſt, & pater eius.] Propterea, *cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur*, quia ſuopte ingenio *mendax eſt*, & mendacii primus auctor. Epiphan. hæreſ. 38. & 40. præter omnium auctorum ſententiam hunc locum exponit, niſi fortaſſe corruptus liber eſt, *quia mendax*, inquit, *eſt Iudas, quem Diabolum vocatum dixerat, & mendax eſt, & pater eius, id eſt ipſius Iudæ.* Similis Eucherii interpretatio in qq. in Ioan. *Cum loquitur mendacium, hic ſubaudiendum, vnuſquiſq; veſtrum, ex propriis loquitur, quia mẽdax eſt, & pater eius, id eſt Diabolus*, qui vniuſcuiuſque veſtrum pater eſt. Origenes, *& pater eius*, id eſt Diabolus pater vniuſcuiuſque ſpiritus mali. Auctor vero qq. noui, & veteris teſt. q. 90. 98. mendax eſt vnuſquiſq; veſtrũ, & pater eius, id eſt Cain, quod & à Ioanne Grammatico in Græco Catena dictum inuenio. Verus ſenſus eſt, qui eſt omniũ alio B rum auctorum maxime communis Ammonii, Theodori Mopſueſt. Leontii, Chryſoſt. Auguſtini, Bedæ, Theophylacti, Ruperti, Euthym. *Mendax eſt Diabolus, & pater eius, id eſt mendacij.* Refertur enim relatiuũ *eius* ad nomen mendacii, quod proxime præceſſerat: Vocatur autem Diabolus pater mendacii, quia primus auctor, & inuentor eius fuit, & quodammodo illud peperit, vt Chryſoſt. Theophylact. Leontius, Ammonius, & Theodorus Mopſueſt. exponunt, Ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἔτεκεν τὸ ψεῦδος. Notauit Theodorus Heracleenſis nomini patris Græcum articulum adiectum ad ſignificandum Diabolum ſingulari quodam modo patrem eſſe mendacij.

Diabolus pater mendacii dicitur.

C 45. *Ego autem, quia veritatem dico, non creditis mihi.*] Oratio eſt aut Hebraiſmo, aut traiectione perplexa. Sic reſoluenda erit. Mihi vero ideo non creditis, quia ego non mendacium, ſicut pater veſter Diabolus, ſed veritatem loquor. Si enim mendacium loquerer, crederetis vtiq; mihi aſſueti credere Diaboli mendaciis. Sed ob hoc ipſum mihi non creditis, ob quod maxime credere deberetis, *quia veritatem* nimirum vobis dico, adeo enim inſolens, & noua veritas vobis eſt, vt cum eam auditis, portenta audire videamini. In hanc ſententiam Chryſoſt. Euthym. & Rupertus ediſſerũt. Nonnus autem Poëta reddit, quaſi ſenſus ſit, nõ creditis verum eſſe, quod vobis dico.

Τ᾽ μὲν αὐτὸς ἔλεξα, καὶ οὐ πιστεύετε μύθῳ.

Sed manifeſtum eſt illum, quem diximus, eſſe ſenſum. Habet ergo emphaſim pronomen illud *ego*, op- D ponit enim ſe Diabolo, tanquam dicat, Diabolo, qui totus mendax eſt, & mendacii auctor, creditis, mihi vero, qui non ſolum verax, ſed veritas ipſa ſum, non creditis. Quærit Origenes quo modo dicat Chriſtus eos, quibuſcum loquitur ſibi nõ credere, cum loqueretur vtiq; cum iis, qui ver. 30. dicuntur in illum crediſſe, diſputatque partim crediſſe, partim non crediſſe. Expeditius eſt, quod diximus ver. 40. in ſimili quæſtione, hęc nõ dici à Chriſto ſingulis auditoribus, non enim iis qui credebant, non certe diſcipulis, ſed toti generi Iudæorum.

46. *Quis ex vobis arguit me de peccato? ſi veritatem dico vobis, quare non creditis mihi?*] Præſenti tempore le E gendum, ἐλέγχει *arguit*, non *arguet*. Etſi idem fere ſenſus eſt, quis veſtrum poteſt me arguere de peccato? Arguere autem Latine, & Græce ἐλέγχειν, non eſt accuſare criminis, ſed cõuincere. Nam Iudæi ſæpe Chriſtum blaſphemię ſæpe violati ſabbati, ſæpe aliorũ criminum accuſabant, ſed nunquam conuincere vllius peccati potuerunt. Hoc eſt, quod dicit Chriſtus, *quis ex vobis arguit me de peccato?* id eſt, ecquis veſtrũ eſt, qui paratus, qui præſto ſit, qui confidat poſſe ſe vllum in me peccatum coarguere, prodeat, diſceptet, euincat. Quod ſi hoc nemo veſtrum poteſt facere, *quare non creditis mihi?* Vnuſquiſq; enim dignus eſt fide, donec aliquod in eo ſiue mendaciũ, ſiue aliud peccatum deprehen-

prehendatur, quod fidem eleuet. Hoc ſenſu Euthym. A Putant autem Auguſt. Beda, & Rupertus latere in his verbis tacitam antitheſim, quaſi dicat. *Quis ex vobis arguit me de peccato*, ſicut ego vos, & patrē veſtrum modo coargui? Obſeruarūt iidem auctores, tum etiā Chryſoſt. manſuetudinem Chriſti: *Penſate, fratres cariſſimi*, inquit D. Greg. hom. 18. in Euang. *manſuetudinem Dei, relaxare peccata venerat, & dicebat, Quis ex vobis arguet me de peccato? nō dedignatur ex ratione oſtēdere ſe peccatorē non eſſe, qui ex virtute diuinitatis poterat peccatores iuſtificare.*

47. *Qui ex Deo eſt, verba Dei audit, propterea vos non auditis, quia ex Deo non eſtis.*] Ex Deo eſſe idem eſt, vt opinor, quod filium eſſe Dei, quod *non ex ſanguinibus, neq; ex voluntate carnis, neq; ex volūtate viri, ſed ex Deo* natum eſſe. Opponit enim hæc duo ex patre Diabolo eſſe, quod dixerat ver. 44. & ex Deo eſſe. Quēadmodum ergo qui ex patre Diabolo ſunt, libenter eius audiunt verba, quamuis falſa, quamuis mendacia, ita qui ex Deo patre ſunt, libenter verba Dei audiunt. Quis enim filius libenter non audit patrem ſuum? Inepte prorſus Heracleon, vt Origenes indicat, & Manichæi, vt ait D. Auguſtinus, ex hoc loco colligebant quoſdam homines natura bonos eſſe, quia ex Deo ſint, id eſt ex ſubſtantia Dei facti, quoſdam natura malos, quod ex malo principio procreati ſint. Quem errorem multis illis verbis refellunt, nos ſuperuacaneum eſſe exiſtimamus hoc tempore refutare, quo vix memoria vlla eſt eius erroris. C Alios nihilominus abſurdos noſtra tulere tempora, in quibus euellendis vtilius à nobis opera ponetur. Rectè hunc locum Ammonius, & Theodorus Heracleenſis & Leōtius duobus verbis explanauerunt, ex Deo quoſdam homines eſſe ὐ κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν προαίρεσιν, *non ſecundum ſubſtantiam, ſed ſecundum electionem*, id eſt non quod ex ipſa ſubſtantia Dei facti eſſent, ſed quod ad eius formam, & voluntatem viuerent. Audire autem verba Dei non eſt auribus excipere, quod etiam faciunt, qui ex Deo non ſunt, ſed libenti animo concedere, credere, illiſque delectari, denique illis audire auribus, de quibus Chriſtus dicere conſueuit. *Qui habet aures audiendi, audiat*, vt Ammonius animaduertit. D Reddit ergo cauſam Chriſtus, cur illi verba ſua, id eſt Dei, non audirent, quia nimirum ex Deo non erant, non ſecundū ſubſtantiam, inquit Leontius, nam ſecundum ſubſtantiam ex illo erant, ſed ſecundum electionem. Qui exiſtimant commutandum argumentum eſſe, propterea vos ex Deo non eſtis, quia non auditis, deprauare mihi ſententiam videntur. Nec enim ex eo, quod verba Dei non audirent, probare voluit ex Deo non eſſe, ſed cauſam cur non auditēt, afferre, quod ex Deo non eſſent. Reuerenter etiam ab Auguſtino auctore ſummo diſſentio, qui hoc ad prędeſtinationem, & reprobationem refert, quaſi ſoli prædeſtinati ex Deo ſint, ſoli reprobati ex Deo non ſint? *Ex Deo* enim *eſt, & verba* eius audit, quiſquis in eius eſt gratia, E & ex Deo non eſt, qui in peccato eſt: & multi reprobi in gratia, multi prædeſtinati in peccato ſæpe ſunt.

Sup. c. 1. 13.

Manichæi hoc loco abuſi.

Quid ſit audire verba Dei.

Mat. 13. 9.

48. *Reſponderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei, Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes?*] Non apparet eos ſupra dixiſſe Chriſtum Samaritanum eſſe. Dixerunt quidem eſſe Galilæum cap. 7. 41. 52. Dixerunt dæmonium habere cap. 7. 20. Samaritanum eſſe nuſquam apud Ioannem dixerunt, ſed ipſis credendum eſt confitentibus hoc loco ſe id ſolitos dicere, quamuis id nullus narrauerit Euangeliſta. Monuit hoc ipſum Origenes, & Ammonius, Chryſoſtomus, Theophylactus, & Rupertus. Cur autem Samaritanum appellauerint, non ſatis conſtat. Vix auctorem bonum inuenio, qui exiſtimet Iudæos proprie Chriſtum Samaritanum appellaſſe, quod vere Samaritanum eſſe putarent, omnes enim non propter originem, ſed propter aliquam inter Chriſtum, & Samaritanos ſimilitudinem Samaritanum ab illis vocatum volunt, itaque diſputant, quæ ea ſimilitudo fuerit. Maxima pars ſentit ideo Samaritanum appellatum, quod quemadmodum Samaritani miſtam cum multis Græcorum, & aliarum gentium erroribus religionem habentes, Iudaicā legem non ſatis caſte, incorrupteq; ſeruabant, ita eam Chriſtus ſæpe violaret, & nouas quaſdam religiones inuehere videretur. Ita Origenes, Ammonius, Leontius, Theophylact. Euthym. Cæterum probabile mihi videtur eſſe propterea Samaritanum appellaſſe, quod B multi eorum vere Samaritanum putarent eſſe. Erant enim Samaritani vicini Galilęis, itaque aliquando Samaritanos Galilæos, aliquādo Galilæos Samaritanos vocari ſolitos vero ſimile eſt, aut vt ait Rupertus, idcirco vocabāt Samaritanum, quod cum Samaritanis verſaretur, & apud eos māſiſſet per dies duos c. 4. 40. Cur autem dæmoniū habere dixerint, multas Theophylactus rationes affert, aut quod cum proprias illis cogitationes patefaceret, exiſtimarēt id non niſi opera dæmonis poſſe facere, aut ſicut dicere ſolebant, *In Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæmonia.* Alii putāt modum fuiſſe loquendi, quo non ſignificarent eum vere dæmonium habere, ſed motæ eſſent mentis, delirare, inſanire, quemadmodum qui à dæmone correpti ſunt, C ſicut c. 10. 20. quidam dicunt, *Dæmonium habet, & inſanit, quid eum auditis?* & c. 7. 20. *Dæmonium habes, quis te quærit interficere.* Aliam Leontius rationem affert, quod proprium dæmonum ſit gloriam Dei in ſe transferre, quod Chriſtus facere videbatur, dum ſe filium Dei appellabat.

Chriſtus Samaritanus habitus.

Luc. 11. 15.

49. *Ego dæmonium non habeo, ſed honorifico patrem meum, & vos inhonoraſtis me.*] Omnes fere Chriſti hoc loco prudentiam, & manſuetudinem obſeruarunt. Duo illi obiecta fuiſſe, quod Samaritanus eſſet, & q; dæmonium haberet, illud tacitū præteriiſſe, quod nihil in eo diuina gloria læderetur, ad hoc reſpondiſſe, & ſine vlla verborum acerbitate ſimplici tantum negatione reſpondiſſe, *Ego dæmonium non habeo*, ſed ea, quæ D dico, ac facio, vnde vos putatis me dæmonium habere, propterea dico, ac facio, vt patrem meum honorificem faciendo, ac dicendo ea, ad quæ miſit me. Vos vero cum eādem ob cauſam me honorare deberetis, potius inhonoratis, dicentes me dæmonium habere. In hanc ſententiā Chryſoſt. Auguſt. Beda, Theophyl. & Rupertus: niſi quod Auguſtinus, & Beda aliam afferunt cauſam, quamobrem non negauerit ſe Samaritanū eſſe, quod Samaritanus cuſtodem, paſtoremq; ſignificet, & ille verus erat hominum cuſtos, ac paſtor bonus. Allegoriam. Docet Origenes ſolum Chriſtum dicere potuiſſe, *dæmonium non habeo*, cęteros enim homines, quia peccatum habent, dæmonium habere, E quia quiſquis peccatum habet, dæmonium habet. Alio, opinor, ſenſu & illi dixerant, *Dæmonium habes*, & Chriſtus reſpondet, *Ego dæmonium non habeo.* Acutius notauit Leontius pronomen illud *ego*, emphatice poſitum eſſe, quaſi diceret, *Ego dæmonium non habeo*, vos habetis. Quod autem ſequitur, *ſed honorifico patrem meum*, rectè conuenit cum eiuſdem Leontij ſententia, quam ſuperiore verſu recitauimus, propterea illos dixiſſe Chriſtum dæmonium habere, quod Dei gloriā ſibi tribueret. Ad id enim accommodate Chriſtus reſpondet. *Ego dæmonium non habeo*, id eſt non mihi vſurpo, quemadmodum vos putatis, honorem Dei, ſed eū maxime potius honoro. Eademque conſequentia dicit, quod ſubiicit verſu ſequenti.

Inf. c. 10. 11.

50. *Ego non quæro gloriam meam, eſt qui quærat, & iudicet.*] Quorſum hęc addat, modo diximus ex ſententia Leontij,

Leontii, non vſurpo mihi diuinum honorem, nec enim gloriam meam quæro. A Aliter Chryſ. propterea non vindico iniuriam iſtam, quā mihi facitis, quia *non quæro gloriam meam.* Alii, cum dico me dæmoniū non habere, ſed Patrem honorificare, non ideo me defendo, ac purgo, quod quæram gloriam meam, ſed gloriam patris mei. Nam meam quidem *eſt qui quærat, & iudicet.* Chryſoſt. Theophylact. Euthym. & Leontius ita hæc verba videntur exponere, vt idem ſit quærere gloriam ſuam, & iniuriam vlciſci. Itaque eodem modo, quod ſequitur, interpretantur, *Eſt qui quærat, & iudicet*, id eſt qui vindicet, qui vlciſcatur, aut, vt Græce eſt, ζητῶν, καὶ κρίνων quærens, & iudicans, id eſt qui curam habet quærendi, vindicandiq; B Quærunt Auguſt. & Beda, quomodo hoc cōueniat cum eo, quod alibi dixit, *Pater non iudicat quēquam, ſed omne iudicium dedit filio.* cap. 5. 22. multis verbis Auguſtinus quæſtionem hanc verſat. Summa ſentētiæ eius eſt. Patrem non iudicare quenquam in ſupremo illo iudicio, &, vt ille loquitur, *ſecundum afflictionem*, iudicare autem *ſecundum diſcretionem*, id eſt eo modo, quo Dauid dicit, *Iudica me Deus, & diſcerne cauſam meam.* Facilius erat, non agi hic de vltimo illo iudicio, de quo dictum eſt, *Pater non iudicat quenquā, ſed omne iudicium dedit Filio*, ſed agi de priuato, & quotidiano iudicio, quo ſolet Pater iniurias Filio, & iuſtis omnibus factas vindicare.

Conciliantur duo Euangelii loca contraria.

Tract. 43.

Pſal. 25. 1.

Sup c. 5. 22.

51. *Amen, amen dico vobis, ſi quis ſermonem meum ſeruauerit, mortem non videbit in æternum.*] C Hoc modo hæc cum præcedentibus Auguſt. & Beda nectunt, *Vos*, inquit, *dicitis, dæmonium habes. Ego vos ad vitam voco, ſeruate ſermonem meum, & non moriemini. Illi audiebant, mortem non videbit in æternum, qui ſermonem meum ſeruauerit, & iraſcebantur, quia iam mortui erant ea morte, quæ vitanda erat.* Chryſoſtomus vero, & Theophylactus, *Non quæro gloriam meam*, propterea relicta gloriæ meæ vindicta ad doctrinam, exhortationemque conuertor. *Si quis* ergo *ſermonem meum ſeruauerit, mortem non videbit in æternum.* Recte id quidem. Sed mihi, ne propter eorum contumelias de ſententia, conſilioque ſuo deiectus eſſe videretur, voluiſſe videtur doctrinam ſuam etiam, atque etiam aſſerere, eiſque fructum D demonſtrare. Id indicat aſſeueratio illa, *Amen, amen.* Quid ſit mortem videre, vel nō videre, & quod idem eſt guſtare, vel non guſtare mortem, diximus Matth. 16. 28. & Luc. 2. 26. loquitur autem de morte animæ, vt Auguſt. ait, ſed poteſt etiam intelligi & de corporis morte, non quod qui Chriſti verba ſeruauerunt, non ſint vnquam corpore morituri, ſed quod ita morituri ſint, vt non mori, ſed renaſci potius videantur, reſurrecturos enim eſſe in vitam æternam, ſicut dixit c. 6. 50. *Hic eſt panis de cælo deſcendens, vt ſi quis ex ipſo mā-ducauerit, non moriatur.* Sic Euthym. Monent autem Chryſoſtom. & Ammonius non eſſe hoc ſimpliciter intelligendum, ſed ſi ad fidem bona quoq; opera adiunxeris, quod ipſum comprehenditur in verbo *ſeruauerit.* E Cyrillus vero in Catena Græca citatus, & Leontius in commentariis notant Chriſtum his verbis aperte declaraſſe ſe ſecundum naturam Deum eſſe. Cum enim ante dixiſſet, *Qui ex Deo eſt, verba Dei audit*, nunc dicere, *Si quis ſermonem meum ſeruauerit, mortem non videbit in æternum.*

Rom. 5.

Chriſtus diuinitatē ſuam declarat.

52. *Dixerunt ergo Iudæi, Nunc cognouimus, quia dæmonium habes.*] Nunc re ipſa vidmus, quod ante ſola cōiectura dicebamus, te dæmonium habere, abſurda enim loqueris, & blaſphemas. Intellexerant. q; Chriſtus dixerat, de ſola corporis morte, ideo abſurde eum loqui putauerunt.

Abraham mortuus eſt, & Prophetæ, & tu dicis, ſi quis ſermonem meum ſeruauerit, nō guſtabit mortem in æternum?] Cur non dixerunt, omnes homines mortui ſunt, ſemperque moriuntur, cum id vere poſſent dicere, maioremque vim argumentum habere videretur, ſed ſolū Abraham, & Prophetas mortuos fuiſſe dixerūt? Eius rei cauſam Cyrillus in Græca Catena Chryſoſt. Leōtius, & Euthy. afferunt. Indicauerat Chriſtus propterea non morituros eos, qui ſermonem ſuum ſeruare vellent, quod ſermonē ſuum ſeruauiſſent, proferunt ergo exemplum eorum in medium, qui Dei ſermonē maxime ſeruauerant, Abraham, & Prophetarum, qui tamen mortui fuerant. Vnde colligunt Chriſtum maiorem ſe facere quam Deum, certe quam Abraham, ideoque ſubiiciunt.

53. *Nunquid tu maior es patre noſtro Abraham, qui mortuus eſt, & Prophetæ mortui ſunt?*] B Id eſt & Prophetis, qui mortui ſunt. Hebraiſmus. Conſequens erat inquiunt Chryſoſt. Theophylact. & Euthym. vt dicerent, Nunquid tu maior es Deo, hoc enim ex eius verbis, vt paulo ante diximus, ſequi videbatur, ſed cōtenti ſunt dicere, *Nunquid tu maior es patre noſtro Abraham?* quia hoc ipſum valde abſurdum putabant eſſe, quenquam illo maiorem dici. Diſcrimen, quod Origenes eſſe diſputat inter videre, & guſtare mortem, nimis argutum videri poteſt.

Hebraiſmus.

54. *Reſpondit Ieſus, ſi ego glorifico meipſum, gloria mea nihil eſt, eſt pater meus, qui glorificat me, quē vos dicitis, quia pater veſter eſt.*] *Hoc ait* (inquit Aug.) *propter illud, quod dixerunt, Quem teipſum facis: Refert enim gloriam ſuam ad* C *patrem ſuum, de quo eſt, & qui Deus eſt.* Poſſunt etiam iſta verſu. 50. reſpondere, vbi dixerat, *Ego non quæro gloriam meam*, vt hic rationem reddat, quare gloriam ſuā non quærat, quia *ſi ego*, inquit, *glorifico* (id eſt glorificauero, aut glorificare voluero) *meipſum, gloria mea nihil eſt*, id eſt vana erit, non vero, non ſolida. Loquitur autem non ex veritate, ſed aut ex Iudæorum opinione, vt Leontius, Theophylact. & Euthym. interpretātur, aut, vt ego exiſtimo, ex communi, vt vocant, præſumptione iuris, qua nemini in iudicio creditur pro ſe dicenti, ſicut dixit cap. 5. 31. *Si ego teſtimonium perhibeo de meipſo, teſtimonium meum non eſt verum, alius eſt qui teſtimonium perhibet de me.* Scribunt Chryſoſtom. & Auguſt. ſolitos hoc loco Arianos abuti ad confirmationē D erroris ſui. *Aliquando Ariani*, inquit Auguſtinus, *& de iſto verbo calumniantur fidei noſtræ, & dicunt, Ecce maior eſt Pater, quia vtique glorificat filium. Hæretice, non legiſti ipſum Filium dicentem, quod glorificat patrem ſuum? Sed & ille Filium glorificat, & Filius Patrem glorificat, pone perniciem, agnoſce æqualitatem, corrige peruerſitatem.* Addit, *quem vos dicitis, quia Deus veſter eſt*, ne eius teſtimonium repudiare poſſint, nec enim poterant non admittere teſtimonium eius, quem Deum ſuum eſſe confitebātur. Quibus minime obſcure declarat ſe filium eſſe Dei, nam eundem & patrem ſuum, & Iudæorum Deum appellauit. Vim habet verbum illud, *Vos dicitis*, tanquam dicat, vos quidem dicitis Deū veſtrum eſſe, ſed non ita eſt, ſi enim Deus veſter vere eſſet, honora- E retis eum.

Nemini in iudicio creditur pro ſe dicenti.

Tract. 43.

Ariani hoc loco abuſi.

55. *Et non cognouiſtis eum, ego autem noui eum.*] Id eſt quem ego quidem noui, vt pote naturalis eius filius, vos autem non nouiſtis, vt pote animo, & moribus ab eo alieni, quamuis iactetis eum Deum eſſe veſtrum. Ideo autem hoc videtur addidiſſe, vt doceret ſe non ignota loqui, atque teſtari, ſed quæ à Patre ſuo accepiſſet, idcirco ſtandum eſſe teſtimonio ſuo, nec Iudæis aliud certius teſtimonium requirendum eſſe, cum Patrem ignorarent, nec eum cognoſcere poſſent niſi per ipſum, ſicut Ioannes dixit cap. 1. 18. *Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus, qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarrauit*, & ca. 7. 28. 29. *Et à meipſo non veni, ſed eſt verus, qui miſit me, quem vos neſcitis, Ego ſcio eum qui ab ipſo ſum, & ipſe me miſit.* Auguſt. & Beda coniungunt hæc

hæc verba cum verſu præcedenti hoc modo, *Quem vos dicitis, quia Deus veſter eſt, & non cognouiſtis eum*, id eſt quamuis illum non cognoueritis, nunquam videritis, nunquam audieritis, vt cap. 5. 37. *Et qui miſit me pater, ipſe teſtimonium perhibuit de me, neque vocem eius vnquam audiſtis, neque ſpeciem vidiſtis.* Aut hoc ſenſu, cum dicatis eum Deum veſtrum eſſe, tamen eum non cognouiſtis, id eſt non credidiſtis illi teſtimonium de me perhibenti, *Hic eſt filius meus dilectus, in quo bene mihi complacui, ipſum audite.* Cognoſcere enim, vt ſępe diximus, ponitur aliquando pro credere. Alij interpretantur, *non cognouiſtis*, id eſt non oſtẽdiſtis re ipſa vos eum cognoſcere, ita enim viuitis, quaſi eum non cognoſceretis, vt de ſimilibus dicit D. Paulus, *confitentur ſe noſſe Deum, factis autem negant*, ſic Euthymius. Probat tacita quadã ratione eos Deum non cognoſcere, quia ſi cognoſcerent, ſe etiam cognoſcerent, id eſt reciperent & amarent, quia filius Dei erat, vt Chryſoſtomus, Aug. Beda, Theophylactus, & Euthym. exponunt, ſicut è contrario dicit c. 14. 7. *Si cognouiſſetis me, & patrem meũ vtiq; cognouiſſetis.* Refellit ex hoc loco Manichæos, & Marcioniſtas Auguſtinus, qui alium Deum veteris teſtamenti, alium eum, qui pater eſſet Chriſti, eſſe dicebant. Hic enim Chriſtum eũdem & Iudæorum Deũ, & patrem ſuum dicere.

Mat. 3. 17. & 17. 5. — *Cognoſcere poſitum aliquando pro credere.* — *Ad Tit. 1. 16.* — *Vſus loci huius contra Manichæos & Marcioniſtas.*

Et ſi dixero, quia non ſcio eum, ero ſimilis vobis mendax. Ammonius, Chryſoſt. Leontius, Theophylactus, & Euthymius exiſtimant Iudæos vocari à Chriſto mendaces, quod cum dicebant ſe noſſe Deum, mentirentur. Probabile quidem eſt, ſed non auſim ad eam vnã rem reſtringere ſententiam. Grauior enim eſt reprehenſio, ſi generaliter eos mẽdaces appellet, quod potuit vtique vere facere. Non ſolum quia *omnis homo mendax*, ſed etiam quia proprio quodam vitio illi mẽdaciores erant. Credibile tamen alluſiſſe Chriſtum ad ea, quæ paulo ante in ipſum mentiti fuerant, Samaritanum eſſe, & dæmonium habere.

Pſal. 115. 2.

Sed ſciò eum, & ſermonem eius ſeruo.] Videtur explicare, quo ſenſu dixerit, *Et non cognouiſtis eum*, & quid ſit Deum cognoſcere, nempe ſermonem eius ſeruare. Aut certe probat, vt Theophylact. & Euthymius putant ſe noſſe Deum, quia ſermonem eius ſeruat. Seruare enim ſermonem, id eſt præcepta Dei, argumentum eſſe, quod Deum cognoſcat. Particulam enim, & hoc loco cauſalem eſſe, vt Theophylactus adnotauit, vt in illo Pſalmo, *Da nobis auxilium de tribulatione, & vana ſalus hominum*, vt Heb. & Græce eſt, id eſt, *quia vana ſalus hominum.* Oblique Iudæos pungit, ꝙ Deum non cognoſcant, Hãc enim vim habet verbum illud, *Et ſermonem eius ſeruo*, tanquã ſi diceret, Ego ſeruo, vos non ſeruatis, quemadmodum videtur Theophylact. interpretari. Sermonem autem Dei præceptum eius vocat, vt idem Theophylact. exponit, melius, vt opinor, quam Auguſtinus, & Beda, qui ſermonem verbum ipſum Dei, id eſt Filium intelligere videntur. *Sermonem Patris*, inquit, *tanquam Filius loquebatur, & ipſe erat verbum Patris, quod hominibus loquebatur*, melius etiam, quam qui τὸν λόγον verbum, vt idem Theophyl. refert, Patris definitionem interpretantur, quaſi Filius ſermonem Patris ſeruet, quia eius eſt quaſi definitio, & vt D. Paulus ait, *figura ſubſtantiæ eius.* Quam explicationem in Gręcorum Catena apud Cyrillum inuenio. ſed ij auctores propterea vidẽtur noluiſſe præceptum interpretari, ne fauere Arianis viderẽtur. Poterant tamen eum ſcopulum vno verbo deuitare, ſi dicerent Chriſtum hic non tanquam Deum, ſed tanquam hominem loqui.

Pſal. 59. 13. & 107. 13. — *Auguſtin. tract. 43.* — *Hebr. 1. 3.* — *Chriſtus hic tanquã homo loquitur.*

56. *Abraham pater veſter exultauit, vt videret diem meũ: vidit, & gauiſus eſt,*] Probat ſe maiorem eſſe, quam Abraham, vt Chryſoſtomus, Theophylactus, & Euthym. docent, quia dixerant Iudæi ver. 53. *Nunquid tu maior es patre noſtro Abraham?* Aut probat, vt iidem auctores, & Ammonius præterea volunt, Iudæos non eſſe veros Abrahæ filios, quandoquidem qua re, id eſt die ipſius ille gauiſus eſſet, ipſi dolerent. Minor enim erat Abraham Chriſto, quandoquidem *exultauit*, id eſt geſtiuit, magnopere cupiuit eius videre diem. Duplex hic quæſtio, altera, quem diem ſuum vocet, altera, quomodo eum diem viderit Abraham. Sunt qui putent diẽ ſuum Chriſtum omnem ſuam æternitatẽ appellare, cupiuiſſe ergo Abrahã videre diem ſuum, id eſt ſe, quatenus Deus erat cognoſcere, cognouiſſe autem per fidem, quia *credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam.* In hac ſententia Auguſt. hoc loco eſt, & lib. 2. contra Pelagium, & Cæleſt. c. 27. & ſer. 70. de tempore, & Beda in commentariis, *diem meum*, inquit Auguſt. *vidit, quia myſterium Trinitatis agnouit.* Etſi non improbat alteram Auguſtin. interpretationem, vt dies Chriſti tempus, quo in hac vita homo verſatus eſt, appelletur. Impulit quoſdam hæc ratio, vt eam Auguſtini ſententiam ſequerentur, quod Abraham non potuerit alium Chriſti videre diem, niſi fortaſſe in figura, ac fide, vt poſtea ſumus diſputaturi, non autem cupiebat ille fide, & in figura, ſed clare, aperteque videre, & hoc ipſum fide cupiebat. Si enim fidem nõ habuiſſet, minime cupiuiſſet. Deinde quod Iudæi inferant, *quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidiſti?* pro eodem accipientes ab Abrahamo videri, & eum videre, Chriſtum autem non potuiſſe ab Abrahamo hominẽ factum videri, cum longe antequam homo fieret, extitiſſet Abraham, neceſſe igitur eſſe, vt diem ſuum appellet æternitatẽ illam, quæ tempus incarnationis ſuæ anteceſſerat. Alii diem ſuũ crucis, & paſſionis ſuæ tempus vocare dicunt. Eum enim vero diem Abrahamum videre optauiſſe, quem ſciebat ſalutem ſibi, & omnibus hominibus allaturum. Huius ſententiæ auctores ſunt Chryſoſtomus Ammonius, Leontius, Proſper lib. de prædict. p. 1. c. 17. Theophylactus, & Euthymius. Quibus ideo non aſſentior, quia ſtatim ſequitur, *Vidit, & gauiſus eſt.* Tũc enim cum hæc Chriſtus dicebat, vtique non poterat Abraham Chriſti paſſionem videre, quæ nõdum aduenerat. Viderat fide, dicet aliquis, at nõ deſiderauerat, vt poſtea probabimus, videre fide. Alii diem Chriſtum ipſum interpretantur, qui cum lux vera, & veluti ſol quidam ſit, tunc eius alicui oritur dies, cum ipſe illi per fidem reuelatur. Hoc enim eſt, quod illi quæruntur Sapient. 5. 6. *Et Sol intelligentiæ non eſt ortus nobis.* Cuius expoſitionis & Aug. meminit, eamq; in Græcorum Catena lego Apollinarii antiquiſſimi auctoris nomine citatam. Sed iam diximus nos paulo poſt ꝓbaturos non poſſe de ſola intelligi fide Abrahamum vidiſſe, & gauiſum eſſe, quod ſi ita eſt, aliter eſt neceſſario hic Chriſti dies intelligendus. Ego quidem certe non dubito, quin diem ſuum aduentum ſuum in carnem, totumque tempus, quo in hoc mundo verſatus eſt, appellet. Nam & ipſa phraſis hoc ſignificat, & conſtat hoc eſſe, quod non Abraham modo, ſed omnes illi veteris teſtamenti patres videre cupierunt, quemadmodum idem Chriſtus alibi dicit. *Multi Prophetæ, & Reges voluerunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt, & audire, quæ auditis, & non audierunt.* Luc. 10. 24. Hoc eſt, quod clamabant, *Vtinam dirumperes cælos, & deſcenderes.* Et quia refutatis aliis interpretationibus hæc vna, quam ſequamur, manet, & quia plures hæc, & non minores, quam alij auctores habent, Iræneum lib. 4. c. 11. & 12. Origen. hom. 10. in Geneſ. Hilarium in lib. 5. de Trinit. Cyrillum Alexandr. in Græca Catena citatum, Bernardum ſer. 6. in vigilia natalis Domini. Nec illa me mouet ratio, qua alii ab hac

Gen. 15. 6. Rom. 4. 3. Galat. 3. 6. — *Sup. c. 1. 9.* — *Diem ſuũ quid hic Chriſtus appellet.* — *Iſai. 64. 1.*

ſententia deducti ſunt, quod Iudæi dixerint, *Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidiſti?* Nam vt eo loco probaturi ſumus, non intellexerant, quo ſenſu dixiſſet Chriſtus, *Vidit, & gauiſus eſt.* Reliqua eſt altera quæſtio, quomodo Abraham diẽ viderit Chriſti. Omnes auctores, quos legere memini, etiam qui diem Chriſti tẽpus incarnationis eius vocari putant, exiſtimãt aut ſola fide, aut fide, & figura, aut Prophetica reuelatione vidiſſe. De fide conueniunt omnes, nec enim dubium eſt, quin fide futurum Chriſtum apprehenderit. Figuras alij alias afferunt. Plerique illam Iſaac, quem Abraham ipſe ſacrificauit, qui cum expreſſa morituri pro nobis Chriſti figura fuerit, non dubium, quin in ea tanquam in ſpeculo diem Chriſti conſpexerit. Ita Chryſoſtomus, Ammonius Leontius, Theophylactus, & Euthymius. Alii cũ tres vidit, & vnum adorauit Geneſ. 18. 3. vt Auguſt. Beda, & Rupertus. Alij ad iuramentum illud referunt, quod ſeruum ſuum obſtrinxit poſita manu ſuper femore, quare Chriſtum de femore ſuo naſciturum ſignificauerit Geneſ. 24. 2. vt idem hoc loco D. Auguſt. & Bernardus ſerm. 6. de vigilia natalis Domini. Alij referunt ad hiſtoriam illam, quæ eſt in Geneſ. c. 15. 6. vbi Abraham Deum rogat, *Domine Deus vnde ſcire poſſum, quod poſſeſſurus ſim eam?* (terram Chanaan) hoc enim eſſe, *Exultauit, vt videret diem meum.* Vidiſſe autem poſt ver. 17. *Cum occubuiſſet*, inquit, *Sol, facta eſt caligo tenebroſa, & apparuit clibanus fumans, & lampas ignis tranſiens inter partes illas*, in ea enim figura, & quaſi lampade illa vidiſſe Chriſtum. Alii peculiari reuelatione, & Prophetico ſpiritu vidiſſe, vt putat Eucherius in qq. in Ioan. Alii non alio modo, quam fide, vt Apollinarius in Græca Catena. Vereor ne arrogantis interpretis eſſe videatur à tot, tamque grauibus auctoribus diſſentire, ſed minime arrogans videri debet in quærenda veritate moderate dicere, quid ſentias, hoc enim ipſum illi cum ſcriberent, facere ſolebant. Mihi igitur non videtur, quod Chriſtus dicit, *Vidit, & gauiſus eſt*, aut de ſola fide, aut de figura, vel prophetica reuelatione intelligi poſſe. Cum enim dicit, *Vidit*, haud dubium, quin eo modo vidiſſe dicat, quo videre tantopere dixerat concupiiſſe. Non autem concupiuerat ſola videre fide, quia antequam fidem haberet, cum nullam de Chriſto notitiam haberet, diem eius videre cõcupiſcere non poterat, poſtquam habuit, concupiſcebat quidem, at non ſola fide, quia fide iam Chriſti diem videbat. Neque per figuram, aut reuelationem, quia cum fidem iam certiſſimam haberet, nec figura, nec reuelatione opus illi erat, nec poterant eius ſatiare deſiderium. Vidit ergo diem Chriſti re ipſa, quemadmodum & ille, & patres omnes videre concupierant. Non quod viuus viderit, ſed quod mortuus Chriſtum veniſſe nouerit, tempuſque illud exactum eſſe, quod vſque ad eius aduentum à Deo conſtitutum fuiſſe ſciebat. Quod enim dicit, *exultauit, vt videret diem meum*, perinde valet, ac ſi diceret, cupiuit, vt veniret dies meus, venit, & gauiſus eſt. Quis enim dubitet Abraham, & cæteros patres, qui cum eo erãt, ſiue ex reuelatione, quam in hac vita habuiſſent, ſiue ex reuelatione, quam tunc, cum Chriſtus venit, habuerint de eius aduentu, non ignoraſſe Chriſtum veniſſe, etiam antequam ad eos poſt mortem veniret? Docet ergo Iudæos Chriſtus, quanto in pretio habuerit Abrahamus, quem illi tanti faciebant, ſe, quem præſentem illi aſpernabantur. Propterea, vt opinor, non dicit Abraham pater meus, aut pater noſter, quamuis, vt homo, loqueretur, poſſetq; iure patrem ſuum appellare, vt Matthæus vocat. c. 1. 1. aut vt oſtenderet ſe plus eſſe quam hominem, quandoquidem Abrahamo maior eſſet, & non decebat patrem vocare eum, quo ſe maiorem eſſe ſignificaret. Aut vt ex opinione Iudæorum loqueretur, qui nimis importune Abrahamum inculcabant patrem ſuum eſſe. *Pater ergo veſter*, id eſt quo vos patre gloriamini, nam ego etſi patrem illum meum agnoſco, tamen eo non glorior. Aut quia Iudæi dixerãt Chriſtum Samaritanum eſſe, & non credebant Samaritanos filios eſſe Abrahæ, nõ dicit pater meus, aut noſter, ſed *veſter* iuxta eorum opinionem loquens. Subeſt in his ipſis verbis tacita reprehenſio, quaſi eos tanquã degentes filios coarguat, quod cum pater ipſorum Abraham, quo tantopere gloriarentur, vehementer optauerit videre diẽ ſuum, ipſi minime optent, ſed videntes potius nec agnoſcãt, & faſtidioſe, ſuperbeque contemnant, *Si filij Abrahæ eſtis, opera Abrahæ facite.*

Quomodo Chriſti diẽ viderit Abraham. — *Gen. 22. 10.* — *Expoſitio auctoris.* — *Ver. 39.*

57. *Dixerunt ergo Iudæi ad eum, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidiſti?*] Videbatur conſequentia poſtulare, vt dicerent, *Quinquaginta annos nondum habes*, & Abraham vidit diem tuum? Non enim dixerat Chriſtus ſe vidiſſe Abrahamum, ſed Abrahamum vidiſſe diem ſuum. At Iudæi pro eodem acceperunt videri ab Abraham, & illum videre. Et id quidem recte, nam quod Chriſtus dixerat, *Exultauit, vt videret diem meum, & vidit*, non intelligebat vidiſſe oculis, ſed fuiſſe ſuo tempore: itaque neceſſario ſequebatur, ſi ab Abraham viſus fuerat, & ipſum vidiſſe Abraham. Sed quia de eius loquebantur ætate, quæ videbatur obſtare, quo minus ab Abrahamo viſus eſſet. *Quinquaginta annos nondum habes*, addunt, *Et Abraham vidiſti*, quod magis conſequens eſſe videbatur, quam ſi dixiſſent, & Abraham vidit te. Ammonius præciſe reſpondet Iudæorum ſtultitia, ſtupiditateque factum eſſe, vt minime conſequentia loquerentur. Quod attinet ad annorum numerum, quæri ſolet quam ob rem potius dixerint *quinquaginta*, quam quadraginta *annos nondum habes?* cum vtrumque vere dicere potuerint, & efficacius argumentum viſum fuiſſet, ſi dixiſſent quadraginta annos nondum habes, quia quo minus erat tempus ætatis eius, eo incredibilius videri poterat eum Abraham tot ante ſæculis mortuum videre potuiſſe? Chryſoſtomus quidem quadraginta legit, vnus, opinor, auctor, etſi Euthymius admonet in nonnullis Græcis exemplaribus legi quadraginta, eamque lectionem magis probat. Si ita legamus, nulla eſt quæſtio. Cæterum non eſt à fide omnium Græcorum codicum, quos equidem viderim, & à lectione omnium aliorum auctorum & Græcorum, & Latinorum diſcedendum: præſertim cum facile potuerit lectio corrumpi poſito vno numero pro altero, ſiue id aliquo audente facere, exiſtimante credibile non eſſe Iudæos dixiſſe quinquaginta, cum melius quadraginta dicere potuiſſent, ſiue confuſis Græcis numerorum notis, μ. & ν. quod ſolet fieri frequentiſſimè. Cur ergo quinquaginta potius, quam quadraginta dixerunt? Irenæus lib. 2. c. 39. & 40. cauſam eſſe putat, quod iam tum Chriſtus ſupra quadraginta haberet annos, circiter enim quinquaginta fuiſſe cum paſſus eſt. Næuus in ſanctiſſimo martyre, auctoreque eruditiſſimo notatus. Trigeſimum enim ad ſummum quartum non exceſſiſſe conſtans omnium aliorum auctorum, & totius Eccleſiæ ſententia eſt. Contra vero Theophylactus nulla alia ratione id factum putat, quam quod ille numerus quinquaginta annorum caſu illis primum venerit in mentem. Quod mihi non videtur eſſe probabile, cum eſſent illi maxime tunc attenti, vt Chriſtum coarguerent. Refert idem Theophylactus aliam ſententiam, cuius ego in Græcorum Catena Seuerum Antiochenum auctorem inuenio, ideo quinquaginta dixiſſe, quod ſacer illis, & vene-

S. Irenæi de ætate Chriſti opinio.